

3. Delors J. La educación encierra un tesoro. Informe a la UNESCO de la Comisión Internacional sobre la Educación para el siglo XXI, presidida por Jacques Delors. Paris: UNESCO, 1996. — 358 с.
4. Fransman, J. Understanding literacy. Documento de referencia para el Informe de Seguimiento de la EPT en el Mundo 2006, 2005
5. Informe de la Educación para todos. La alfabetización, un factor vital. UNESCO, 2006. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001470/147000s.pdf>
6. Sistema de información de tendencias educativas en América Latina de la Organización de Estados Iberoamericanos para la Educación, la Ciencia y la Cultura [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.oei.es/noticias/spir.php?article8106>
7. Naciones Unidas. Resolución 56/116 de la Asamblea General sobre el Decenio de las Naciones Unidas de la Alfabetización. 2002. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.un.org/spanish/Depts/dpi/boletin/alfabetizacion/res116.html>
8. The Dark Side of Literacy. Con contribuciones de R. M. Torres, D. C. Soni, L. Shlain, A. Meenakshi, P. Dey, G. Esteve, M. S. Prakash, M. Fasheh, J. Ellul y D. Stuchul. Udaipur, India, Shikshantar, The People's Institute for Rethinking Education and Development, 2003. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.swaraj.org/shikshantar/rethinking_literacy.ht

Рецензенти:

Лук'янова Л.Б. — д.пед.н., проф.,
Аніщенко О.В. — д.пед.н.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2013

УДК 378.014 (09)

Л.В. Задорожна-Княгиницька

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті розкривається питання вивчення сутності й змісту педагогічної спадщини Г.Сковороди в контексті викладання історії педагогіки як навчальної дисципліни у вищих навчальних закладах. Запропоновано методичні рекомендації щодо проведення лекційних занять, організації самостійної роботи й контролю студентів за зазначеною темою.

Ключові слова: гносеологія, «споріднена» праця, принцип природовідповідності, демократизм, ідеал загального земного щастя, активні методи навчання.

В статті розкривається вопрос изучения сущности и содержания педагогического наследия Г.Сковороды в контексте преподавания истории педагогики как учебной дисциплины в высших учебных заведениях. Предложены методические рекомендации относительно проведения лекционных занятий, организации самостоятельной работы и контроля студентов по теме.

Ключевые слова: гносеология, «сродный» труд, принцип природосообразности, демократизм, идеал общего земного счастья, активные методы обучения.

In the article the question of study of essence and maintenance of pedagogical legacy of G.Skovoroda opens up in the context of teaching of history of pedagogics as educational discipline in higher educational establishments. Methodical recommendations are offered in relation to the leadthrough of lecture employments, organization of independent work and control of students on the topic.

Keywords: gnosiology, «family» labour, principle of accordance nature, democracy, ideal of general earthly happiness, active methods of education.

Одним з пріоритетних завдань реформування сучасної національної вищої освіти постає формування в майбутніх фахівців цілісної картини світу, духовності й культури особистості. Історія педагогіки, виступаючи могутнім засобом передачі духовного досвіду

© Задорожна-Княгиницька Л.В., 2013

суспільства наступним поколінням, визнається одним з найбільш дієвих факторів формування професійної культури та духовності майбутнього вчителя. Як навчальний предмет, вона забезпечує засвоєння методології та методу конкретно-історичного підходу до педагогічних фактів і явищ, оволодіння фактичним матеріалом, знайомить студентів з особливостями становлення та розвитку вітчизняної педагогічної думки в різні історичні періоди, дає уявлення про прогресивні пошуки педагогів минулого, допомагає осмислити те, що ми вважаємо нашим духовним багатством, творчо використовувати найбільш раціональні, випробувані часом педагогічні думки, збагачувати арсенал ідей сучасної педагогічної теорії та практики, знайомить з науковими доробками найбільш відомих діячів педагогічної ниви України.

У межах викладання історії педагогіки у вищих навчальних закладах вагоме місце посідає вивчення педагогічної спадщини Григорія Сковороди, яка є неocenненою у справі формування духовності та професійної компетентності майбутніх учителів. Філософ, письменник, поет, просвітитель, великий гуманіст і народний вчитель, Г.Сковорода є втіленням розумового пробудження України кінця XVIII ст. Культурно-освітня спадщина мислителя вивчається величчю й багатогранністю, що обумовлює широкий спектр досліджень його творчості, які містять у собі наступні аспекти:

- аналіз філософських поглядів та вивчення суспільного значення постаті Г.Сковороди (І.Бичко, Г.Верб, О.Варипав, Т.Грибков, Н.Горбач, С.Кримський, А.Пашук, М.Попович, Д.Тетерина, І.Головака й І.Стогній, В.Шинкарук, О.Шкула, Д.Яворницький та ін.);

- з'ясування актуальних проблем творчої спадщини філософа в контексті філософії виховання (В.Корженко, М.Култава, А.Ятченко);

- визначення світоглядних основ творчості Г.Сковороди (Г.Паласюк, М.Стельмахович, О.Туляков);

- обґрунтування мети, напрямів, змісту навчання й виховання в педагогічній спадщині мислителя (С.Бакай, Н.Калениченко, М.Ярмаченко);

- визначення ролі сімейного виховання у процесі формування особистості (А.Кузьмінський, Л.Прокопенко);

- сутність та значення принципу природовідповідності в педагогічній концепції Г.Сковороди (С.Литвиненко, О.Лучко, Д.Мазоха);

- висвітлення питання історіографії вивчення його педагогічної спадщини (І.Кулик) та ін.

Постать Г.Сковороди, обґрунтування його педагогічних поглядів та просвітницької діяльності висвітлено фактично в кожному підручнику вітчизняної історії педагогіки.

Отже сучасна історико-педагогічна наука містить значний масив розвідок педагогічної спадщини мислителя, результати яких є цінним надбання історії педагогіки як навчального предмету. Питання методики її викладання висвітлено у працях Т.Гаміної, А.Бойко, В.Луффулліна, І.Юрас, В.Пашенка та ін.

Разом із тим аналіз сучасної наукової та навчально-методичної літератури з питань дослідження педагогічної спадщини Григорія Сковороди та її вивчення в межах історії педагогіки як навчальної дисципліни у вищих навчальних закладах дозволяє зробити висновки про недостатність публікацій, в яких би цілеспрямовано розкривалися питання методики вивчення сутності й змісту його педагогічної концепції у теорії та практиці вищої педагогічної освіти.

Метою даної статті є висвітлення методики опрацювання навчального матеріалу, в межах якого розкриваються педагогічні погляди Григорія Сковороди в контексті викладання курсу «Історія педагогіки України» у вищих навчальних закладах.

У сучасних підручниках і навчальних посібниках з історії вітчизняної педагогіки педагогічна спадщина просвітителя розглядається у змісті модуля (розділу) «Українська школа й педагогіка періоду Руїни (друга половина XVIII століття)». Обсяг змістової наповненості цієї теми в різних авторів є різним, однак вважаємо, що у зв'язку з надзвичайною вагомістю постаті Григорія Сковороди у розвитку української державності та значущості його культурно-просвітницької спадщини в становленні вітчизняної педагогічної теорії та практики доцільно виділити вивчення педагогічної концепції просвітителя в окрему тему.

Викладенню лекції «Педагогічна концепція Григорія Сковороди» передуює епіграф, що відображає сутність педагогічних пошуків філософа й педагога: «Правильне виховання криється в природі самого народу, як вогонь і світло в кремені» (ця цитата мислителя знаходиться на дошці перед очима студентів протягом усієї лекції).

Враховуючи той факт, що історія педагогіки викладається, як правило, після курсу філософії, в ході вивчення якої студенти ознайомлюються з філософськими поглядами Григорія Сковороди, доцільно доручити окремим студентам виступити на початку лекції з

короткими повідомленнями щодо життєвого шляху та філософських поглядів зазначеного діяча. Зміст таких виступів попередньо узгоджується з викладачем. Допомогу й методичні рекомендації щодо їх підготовки студенти отримують на індивідуальних заняттях з навчальної дисципліни.

До змісту лекції доцільно внести наступні питання:

1. Теоретико-методологічні основи педагогічної концепції Г.Сковороди.
2. Мета й завдання виховання у педагогічній спадщині мислителя.
3. Дидактичні питання у спадщині освітнього діяча.
4. Погляди Г.Сковороди на особистість учителя.

Під час лекції акцентуємо увагу на гносеологічних основах педагогічної концепції філософа, використанні її засад позитивного досвіду роботи освітніх установ, у яких Григорій Савович вчився і працював, народного педагогічного досвіду, використаного у народну педагогіку, яка є життєдайним джерелом творчості руського Сократа.

Звертаємо увагу на висвітлення основних положень педагогічної концепції Григорія Сковороди, слідуємо за змістовою наповненістю концептів лекцій студентів, де мають бути відображені наступні логічні акценти:

Теза 1. Підвалини концепції Г.Сковороди: демократизм, доступність освіти, заперечення природжених ідей. Мета виховання – істинна людина, гармонійно розвинута, корисна суспільству, здатна до життя й боротьби, людина щаслива.

Теза 2. Шлях до щастя – це самопізнання, самовдосконалення. Г.Сковорода висунув ідею триступеневості самопізнання: перший ступінь – це пізнання себе як самосущого, як самовласного буття (самоідентифікація особистості); другий ступінь – це пізнання себе як суспільної істоти; третій ступінь – це пізнання себе як буття, що створене та протікає за образом і подобою Божою. Цей етап пізнання найвідповідальніший, бо надає людині розуміння загального у співвідношенні з усім людським буттям.

Теза 3. Освіта повинна бути якнайкращою служницею народові, а її змістом повинні бути такі надбання людського розуму, як рідна мова та її граматики, поезія, література, історія, філософія, математика, фізика, хімія, астрономія, економіка, музика і спів, образотворче мистецтво, ремесло, землеробство, іноземні мови, богослов'я, усна народна творчість. Сковорода відстоював широку освітню програму,

зміст якої повинен засвоїтись кожною людиною, перетворитись «у її сік і кров».

Теза 4. Трьома «предметами виховання» в людині мислитель вважав розум, серце та працелюбність. Розум – це рушійна сила діяльності людини й суспільства. Однак суму знань не слід розглядати як доброчесність. Знання треба зрощувати на високих моральних якостях. Правильне виховання – в єдності істини і доброчесності, знань і високих моральних поривань.

Теза 5. Г.Сковорода надавав особливого значення праці, вважаючи її джерелом суспільного багатства і щастя, «саморушійною пружиною» всього життя. За його твердженням, тільки вільна праця, праця за покликанням, за нахилами і обдаруванням приведе людей до щастя, морального задоволення, суспільного блага. «Споріднена» праця прикрашає людину, робить її мудрою.

Теза 6. Одне з завдань морального виховання мислитель вбачав у навчанні вдячності, без якої людина не може бути доброчесною, світосайною, високоморальною. Міру краси й добра в людині визначають її справи та вчинки, а не слова. Краса – це подоба добру, благу, корисності, природній доцільності. Зовнішня краса – це знак внутрішньої істини.

Теза 7. Моральне виховання педагог пов'язував з проблемами щастя людини на землі, умовами і шляхами його досягнення. Щастя треба шукати в своїй країні, на своїй землі, у своїй хаті, у самих собі, у праці для суспільства, у сумлінному виконанні людських обов'язків, у реалізації свого природного поклонання, поєднанні особистих інтересів з громадськими. Г.Сковорода висунув ідеал загального земного щастя на основі глибокого самопізнання, спорідненої праці та поєднання «приватної посади з загальною» (поєднання власних інтересів з суспільними). Проявами високої моральності людини педагог вважав патріотизм, любов до Вітчизни, поєднання особистих і громадських інтересів, чесність, порядність, скромність, совість, поміркованість, гуманізм, оптимізм, життєрадісність, працьовитість.

Теза 8. Освітній діяч висловив такі дидактичні поради: будити прагнення до знань, виробляти звичку до розумової праці; розвивати бажання вчитися, ініціативу, самостійність, наполегливість в опануванні знань; вивчати і розвивати природні задатки дитини; вчити мислити, розвивати духовні сили; здійснюючи навчання, орієнтуватися на вік дитини, викладати доступно, точно, ясно, доказово, забезпечуючи активність, самостійність, любов до науки, систематичні й постійні зусилля розуму.

Теза 9. Г.Сковорода вважав, що вчителями повинні бути люди за схильністю, за покликанням. Педагог повинен мати «спорідненість» до педагогічної діяльності, до місії наставника молоді. Тільки фахова праця є джерелом радощів, насолоди і щастя. Освітній діяч висунув такі вимоги до особистості вчителя: глибокий розум, висока мораль, єдність слова і діла, віданість народові й Батьківщині, покликання і любов до професії, чесність, стриманість, терпіння, глибоке знання рідної мови і духовності свого народу, логіка, доказовість, глибокі переконання, любов до науки, самовдосконалення [4, с.42-46].

Закінчуючи лекцію, проводимо заключну бесіду, під час якої студенти самі роблять висновок щодо змісту й значущості педагогічної спадщини Григорія Сковороди. Орієнтовні висновки лекційного заняття наведено нижче:

1. Григорій Сковорода – основоположник і зачинатель напрямку «філософії життя» в історії української прогресивної культури, його діяльність відкриває новий етап в історії педагогіки та розвитку педагогічної думки в Україні. Одним з перших в історії педагогічної думки України він висунув ідею всебічно розвиненої особистості.

2. Його педагогіка вільна від теологічних нашарувань і забобонів. Мислитель не шукав доказів існування Бога, стверджуючи, що «Бог – це всесвітній розум». Тому досягнення вищого блаженства є прилученням до божественного ества (розуму). Він вважав, що навчання і виховання повинні виховувати «благородне серце» і «високі думи», прагнення служити народові.

3. Г.Сковорода сформував ідеал людини майбутнього розумного суспільного ладу без багатства, злиднів, беззаконня, несправедливості. Ця людина повинна мати високий інтелект, бути морально чистою, міцною та вольовою в боротьбі за своє і народне щастя.

4. Сила його педагогічних поглядів – в їх народності й демократизмі. Мислитель та педагог вірив у невичерпні сили народу, в його високі моральні якості й різносторонні таланти. Він вважав, що правильне виховання розкриває внутрішнє багатство, що криється в народі, як вогонь в кремені, – треба тільки вміло використати його.

5. Г.Сковорода поставив на порядок денний такі найважливіші педагогічні питання: виховання в кожній людині працелюбності у відповідності з її природними задатками, спонукування до самопізнання та формування вміння обрати «споріднений» вид діяльності, виховання високих моральних якостей, розумових здібностей, доброї

волі, розвиток інтелекту, доброчесності, скромності, захист освіти для всіх дітей, виховання патріотизму, любові до всього народу, непримиримості до зневажання інших народів.

Доцільно запропонувати студентам в якості бонусного (додаткового) завдання пояснити зміст наведеного на початку лекції епіграфу (таке завдання виконується письмово на окремих аркушах у довільній формі протягом 4–5 хвилин до закінчення лекційного заняття та подається на перевірку викладачеві).

Пропонуючи студентам завдання для самостійної роботи з зазначеної теми, слід пам'ятати, що глибоке розуміння будь-якої теорії неможливе без вивчення першоджерел, оскільки саме їх зміст дає повне й глибоке уявлення про педагогічні пошуки освітніх діячів. Отже, з метою більш ефективного засвоєння студентами змісту теми пропонуємо низку завдань для самостійної творчої роботи:

1. Прочитати байки Г.Сковороди та заповнити таблицю (варіант I – студенти читають байки, назви яких вміщено в таблиці; варіант II – опрацьовують п'ять байок на власний вибір):

Таблиця 1. Педагогічний аналіз творів Г.Сковороди

Назва байки	Основна педагогічна ідея, висловлена у байці (фабула байки)
«Одинникові колеса»	
«Орел та Черепашка»	
«Собака та Кобила»	
«Бджола й Шершень»	
«Змія та Буфон»	

2. На основі аналізу змісту притчі Г.Сковороди «Вдячний Єродій» створити перелік педагогічних ідей, висловлених автором у творі.

3. Написати есе за однією з тем:

- «Чому Григорій Сковороду називають руським Сократом?»
- «Кожний має пізнати свій народ, а в народі – себе».
- «...Не зовнішня наша плоть, але наша думка – то головна наша людина...».
- «Григорій Сковорода: погляд з минулого в майбутнє».

4. Укласти глосарій до теми (глузачення Г.Сковородою понять «спорідненість», «природовідповідність», «предмет виховання», «натура», «вроджена ідея» тощо).

Ефективним засобом перевірки засвоєних студентами знань є тестовий контроль, що проводиться за модулями. До змісту такого

контролю, з-поміж інших питань, що стосуються характеристики української школи й педагогіки другої половини XVIII століття, діяльності й педагогічних поглядів освітніх діячів зазначеного періоду, доцільно внести запитання як «відкритого», так «закритого» характеру, орієнтовані на презентацію студентами знань педагогічної спадщини Г.Сковороди. Їх приблизна наповненість може бути такою:

1. Перерахуйте чесноти, що лежать в основі морального виховання за Г.Сковородою: _____
2. Назвіть методи навчання, висловлені Г.Сковородою: _____
3. Сформулюйте ключовий принцип виховання, висвітлений Г.Сковородою у притці «Вдячний Євродій»: _____
4. «Саморушійною пружиною» життя, яка формується у процесі гарного виховання за Г.Сковородою є: _____
 - а) моральність; б) відповідальність; в) працелюбність; г) витримка; д) доступливість; є) богобоязливність.
5. Дидактичними принципами, що обґрунтував Г.Сковорода, є наступні: _____
 - а) принцип наочності; б) принцип самостійності й активності; в) принцип системності й систематичності; г) принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини; д) принцип наступності; є) принцип доступності.
6. Поясніть, як у педагогічному доробку Г.Сковороди ідея щастя узгоджується з ідеєю виховання працею: _____

Багаторічний досвід використання зазначених вище методичних рекомендацій в межах опрацювання теми «Педагогічна концепція Григорія Сковороди» курсу «Історія вітчизняної педагогіки» переконає у високій ефективності використаних методів та видів пізнавальної діяльності студентів, міцному засвоєнню ними змісту навчального матеріалу. У більшості студентів спостерігається підвищення рівня умінь систематизувати історичні факти, аналізувати педагогічні погляди представляти їх у презентаційних проєктах.

Література

1. Артемова Любов Вікторівна. Історія педагогіки України: Підручник для студ. вищих пед. навч. закл. / Л.В.Артемова — К.: Либідь, 2006. — 424с. — ISBN 966-06-0429-7.
2. Левківський Михайло Васильович. Історія педагогіки / Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка / М.В.Левківський. — Житомир, 2005. — 190с. — ISBN 966-8456-49-1.

3. Любар Олександр Опанасович, Стельмахович Мирослав Гнатович, Федоренко Дмитро Тимофійович. Історія української школи і педагогіки: Навч. посібник / О.О.Любар (ред.). — К.: Знання, 2003. — 450с. — (Серія «Вища освіта XXI століття»). — ISBN 966-620-180-1.

4. Мосіяшенко Володимир Андрійович. Історія педагогіки України в особах: Навчальний посібник / В.А.Мосіяшенко, Л.В.Задорожна, О.І.Курок. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. — 266 с. — ISBN 966-680-185-X.

5. Сисоєва Світлана Олександрівна. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навч. посібник / С.О.Сисоєва. — К.: Центр навч. літ-ри, 2003 — 308 с. — ISBN 978-966-03-4661-1.

6. Стельмахович Мирослав Гнатович. Г.Сковорода і народна педагогіка / М.Г.Стельмахович // Початкова школа. — №1. — 1996. — С. 46-50.

7. Ушкалов Леонід Владимирович. Григорий Сковорода / Л.В.Ушкалов. — Х.: Фолио, 2009. — 123с. — (Серія «Знаменитые украинцы»). — ISBN 978-966-03-4661-1.

8. Ярмаченко Микола Дмитрович. Питання освіти та виховання у творчій спадщині Г.Сковороди / М.Д.Ярмаченко, Н.П.Калениченко // Початкова школа. — №12. — 1995. — С. 4-6.

Рецензенти:

Сисоєва С.О. — д. пед. н., проф., член-кор. НАПН України, Побірченко Н.А. — д. псих. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2013